

Яремчук Ірина,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти, Українського
державного університету
імені Михайла Драгоманова

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ДІАГНОСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ПИСЬМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ДИСГРАФІЄЮ

У статті представлено комплексну методику дослідження писемного мовлення молодших школярів із порушеннями письма. На основі аналізу сучасних уявлень про механізми формування навичок письма розкриваються причини виникнення дисграфічних помилок та окреслюються основні компоненти, які доцільно враховувати під час діагностики: мовленнєві, когнітивні, психофізіологічні та функціональні передумови. У статті обґрунтовано необхідність використання комплексного підходу, що включає аналіз рівня розвитку усного мовлення, просторових уявлень, праксису, слухо-моторної координації та уваги як складових, що забезпечують формування письма.

Ключові слова: *праксис, дисграфія, механізми порушення, слухо-моторна координація, методика діагностики.*

The article presents a comprehensive methodology for studying written language in primary school children with writing disorders. Based on an analysis of current concepts regarding the mechanisms of writing skill development, the causes of dysgraphic errors are revealed, and the main components to be considered during diagnostics are outlined: speech, cognitive, psychophysiological, and functional prerequisites. The article substantiates the need for a comprehensive approach that includes the analysis of oral language, spatial representations, praxis, audio-motor coordination, and attention as components essential for writing formation.

Key words: *praxis, dysgraphia, mechanisms of impairment, audio-motor coordination, diagnostic methodology.*

У межах сучасної освітньої парадигми писемне мовлення розглядається як один із провідних засобів когнітивного й комунікативного розвитку особистості молодшого школяра, а отже, формування і підтримка відповідних навичок набуває

особливої значущості в умовах української освіти. Однією з причин таких порушень є складна багаторівнева структура письма як процесу, який передбачає узгоджену роботу мовленнєвих, когнітивних і моторних функцій. Особливе значення у цьому контексті має сформованість праксису, як моторної основи письма, та функціональний рівень розвитку мовленнєвого і фонематичного аналізу, уваги, слухо-моторної координації та просторового орієнтування [5, с. 243]. Саме ці передумови часто не беруться до уваги під час традиційного логопедичного обстеження, що знижує ефективність діагностики й корекції дисграфічних проявів. Актуальність проблеми посилюється необхідністю раннього виявлення ризиків писемних порушень, які нерідко залишаються непоміченими на етапі опанування елементарних навичок письма. Відсутність системного підходу до оцінки когнітивно-моторних та лінгвістичних компонентів обмежує можливості логопеда в побудові індивідуального маршруту корекційної роботи [1, с. 82]. У зв'язку з цим постає проблема наукового обґрунтування та практичного впровадження діагностичної методики, яка б комплексно охоплювала всі функціональні складові, що забезпечують формування писемного мовлення в молодших школярів. Така методика має враховувати сучасні уявлення про зв'язок мовлення і мислення, а також роль праксису як нейропсихологічного компонента письма.

У процесі вивчення та адаптування методики ми спиралися на сучасні наукові уявлення про взаємозв'язок мовлення й мислення, їх взаємну детермінацію у психічному розвитку дитини, а також на уявлення про структурну складність пізнавальної діяльності, механізми її формування та особливості реалізації в навчальному процесі. Методологічною основою стали праці таких учених: Н.Чередніченко (2015), А.Заїка (2004), Л.Роговик (2004), Г.Барищук (2003), Г.Блінова, Т.Пічугіна (1999), Е.Данілавічюте (2010), Є.Соботович (1979), Л.Тенцер (2021) та ін. Під час розроблення змісту діагностичної методики ми спиралися на завдання, адаптовані з науково-методичних напрацювань Л.Тенцер та Н.Чередніченко, які застосовуються для обстеження дітей із порушеннями писемного мовлення.

Мета статті передбачає виявлення характерних особливостей дисграфічних

порушень письма в учнів початкової школи, з'ясування впливу порушень праксису на формування навички письма та обґрунтування ефективної логопедичної методики діагностики і корекції.

Комплексне обстеження молодших школярів проводилось у двох основних напрямках, такий підхід дозволив детально проаналізувати механізми формування дисграфії та визначити специфіку порушень в учнів [2, 3, 4].

Напрямок 1. Дослідження мовленнєвих та писемних навичок

Блок 1. Аналіз письма

Мета: Визначення рівня сформованості навичок письма в учнів молодшого шкільного віку. Аналіз зошитів учнів: обрахунок помилок (% до обсягу тексту), їх стійкість, характер і типи; визначення типових дисграфічних помилок; оцінка графічної точності, розбірливості та самокорекції.

Оцінювання: 0-12 балів за бальною шкалою з урахуванням якості виконання та кількості помилок.

Блок 2. Усне мовлення

1. Обстеження звуковимови учнів: назвати слова із заданими звуками.

Оцінка: 0-2 балів залежно від наявності та впливу помилок на письмо.

2. Фонематичний слух і уявлення:

- Сенсорний рівень: підняття картки при розпізнаванні звуку («с» – червона, «ш» – зелена).

- Перцептивний рівень: розрізнення паронімів («вуха – вуса», «рак – лак»).

- Уявлення: запитання «Це лак?» при показі картинки з раком.

Оцінка: 0-2 бали за розуміння та точність сприймання.

3. Складова структура та просодика: повторення серій слів із складною звуко-складовою структурою.

Оцінка: 0-2 бали залежно від наявності помилок і здатності їх виправити.

3. Лексико-граматична будова мовлення: заповнити пропуски у тексті:
«Сьогодні _____ (погода) чудова, тому ми _____ (іти) на прогулянку».

Оцінка: 0-2 бали залежно від точності лексико-граматичних форм.

Напрямок 2. Когнітивні та операційні передумови письма

Блок 1. Оцінка когнітивних та моторних компонентів письма

1. Фонематичний аналіз: виділення першого/останнього звуку, визначення місця звуку, кількість звуків у слові.

Оцінка: 2 бали – володіє аналізом; 1 бал – допускає незначні помилки; 0 балів – не володіє

2. Звуко-буквене співвіднесення: логопед називає окремі звуки чи звукосполучення, а діти мають вказати відповідні літери. Для виконання використовувалася розрізна абетка. А також визначали першу та останню літери в заданих словах.

Оцінка: 2 бали – завдання виконано самостійно; 1 бал – з допомогою логопеда; 0 балів – не виконано.

3. Графомоторні програми

Методика: «Графічний диктант» (Д. Б. Ельконін). Учень виконує графічні візерунки за словесною інструкцією.

Оцінка: від 0 до 4 балів залежно від точності малюнка.

4. Контроль і самоконтроль: порівняння текстів (правильний та з помилками); редагування тексту; списування з самоперевіркою.

Оцінка: 2 бали – самостійно виявляє та виправляє помилки; 1 бал – з допомогою логопеда; 0 балів – лише частково або з труднощами. Підсумкова оцінка блоку – середнє арифметичне по 4 завданнях.

Блок 2. Лінгвістичні знання та вміння

1. Розуміння понять «звук – буква»: оцінити рівень розуміння учнями різниці між поняттями «звук» і «буква», а також їхнє вміння пояснювати цю різницю (звуки ми чуємо і вимовляємо, а букви – пишемо і читаємо).

Завдання: послухай і скажи, що я назвала (логопед вимовляє звуки б,п,а,о,л,е,н,и,с,у); подивись і скажи, що записано на дошці? (логопед записує букви). Поясни різницю між звуком і буквою; назви кількість звуків у словах: лінь, ялинка, сьомий; назви кількість букв у слові: трембіта, річка, жито [2, с.110].

2. Розрізнення «склад – слово»: з'ясування рівня розуміння учнями різниці між даними поняттями.

Логопед дає учням інструкцію: «Я називатиму різні мовні одиниці. Якщо почуєте склад – піднімайте картку з написом «склад», якщо слово – картку з написом «слово».» Після цього педагог послідовно вимовляє слова та склади: Па, павук, РА, ЖА, мило, білий, НЕ, УК, сіно, ІВ, жито, ТО, діло, ДІ. Учні мають уважно слухати і правильно реагувати, піднімаючи відповідні картки.

3. Визначення голосних і приголосних

Завдання: Впиши букви, що позначають голосні звуки у словах: ліхтар, вихід, корова, важкий, сірник, гармата; впиши букви, що позначають приголосні звуки у словах: закуток, цукор, музей, дужка, легкий.

4. Диференціація звуків за м'якістю/твердістю і дзвінкістю/глухістю

З метою перевірки здатності учнів диференціювати фонemi за важливими ознаками – використовувалися спеціальні картки із символами.

4.1. М'якість/твердість звуків: учням демонструвалися склади, які логопед вимовляв вголос. Завданням було обрати відповідну картку: дві риски – для м'якого складу, одна риска – для твердого, а також записати склад. Приклади мовного матеріалу: сі, ти, сьо, ся, са, ньо, ні, ню, ну, со, се, си, сю, су.

4.2. Дзвінкість/глухість звуків: учні слухали вимовлені склади й мали обрати картку з відповідним символом: дзвіночок – для дзвінких звуків, перекреслений дзвіночок – для глухих. Після вибору вони також записували почутий склад. Приклади складів: ба, по, до, ту, зі, са, го, ко, де, фа.

Оцінка для всіх завдань: 2 бали – правильне виконання; 1 бал – 2–4 помилки; 0 балів – більше 4 помилок. Загальна оцінка блоку — середнє арифметичне (від 0 до 2 балів).

Напря́м 3. Загальнофункціональні передумови писемного мовлення

Блок 3. Оцінка функціонального базису письма

1. Зорово-просторові функції

Завдання: проба Хеда (орієнтація в тілі: «покажи праве вухо лівою рукою»); орієнтація на площині аркуша; просторові відношення між об'єктами («що знаходиться позаду, між...») [4, с.24].

Оцінювання: 2 бали – правильне, усвідомлене виконання; 1 бал – з допомогою

логопеда; 0 балів – не виконується навіть з підтримкою.

2. Слухо-моторна координація

Завдання: відтворення ритмів (наприклад, | | | | |); розрізнення ритмічних структур на слух. Типи порушень: премоторний тип: не може відтворити, але розрізняє на слух; скроневий тип: не може ні відтворити, ні розпізнати [3, с.76].

Оцінювання: 2 бали – точне виконання; 1 бал – премоторний тип; 0 балів – скроневий тип.

3. Мануальний праксис

Завдання 1: «Перебирання пальців» обома руками.

Завдання 2: Відтворення пози пальців за зразком (поза «V», «зайчик», кільце тощо).

Оцінювання кожного завдання: 3 бали – точне виконання; 2 бали – неточності, помилки; 1 бал – не виконує.

4. Увага

Методика: Коректурна проба Б. Бурдона. Завдання: за 10 хвилин викреслити літери, які стоять на початку кожного рядка. 40 рядків по 40 літер.

Оцінка (інтегральна): 10-8 балів – високий рівень; 7-5 балів – середній; 4-0 балів – низький.

Аналіз: продуктивність (кількість переглянутих знаків); точність (правильно викреслені); стійкість (графік зміни активності по хвилинах).

Підсумкова оцінка блоку: середнє арифметичне по всіх 4 завданнях: 2 бали – високий рівень функціональної готовності; 1 бал – середній; 0 балів – низький.

Порушення письма в учнів початкової школи слід розглядати як результат дисфункції міжсистемної взаємодії мовленнєвих, когнітивних та праксичних механізмів, що вимагає комплексного нейропсихолінгвістичного підходу до діагностики. Запропонована методика дозволяє виявляти глибинні рівні функціональної недостатності, які залишаються поза увагою традиційного логопедичного обстеження, і слугує основою для побудови диференційованих корекційних стратегій. Перспективи дослідження полягають у верифікації методики в умовах загальноосвітня школа з інклюзією для створення стандартизованого

інструментарію раннього виявлення дисграфії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данілавичюте Е. А. (2010). Концептуальні засади вивчення порушень письма з позицій діяльнісного підходу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. К. : Науковий світ, Вип. 1. С. 81-91.*
2. Тенцер Л. В. (2015). Обґрунтування та зміст діагностичної методики дослідження навичок письма у молодших школярів із дисграфією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 29. С. 102-112.*
3. Чередніченко Н. В., Горбачова Д. М. (2015). Комплексна діагностика дисграфічних та дизорфографічних помилок у письмі молодших школярів із порушенням писемного мовлення. *Логопедія, № 5, с. 74-84.*
4. Чередніченко Н. В., Курбатова А. І. (2009). *Формування графічної навички письма у дітей з різними вадами мовлення в умовах корекційного навчання : навчально-методичний посібник. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 96 с.*
5. Шеремет М. К. (ред.). (2010). *Логопедія: Підручник. К.: Видавничий дім «Слово». 370 с.*

УДК 376-056

Nezdatna Anastasiia, university teacher, Black Sea National University named after Petro Mohyla, postgraduated, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

REQUIREMENTS FOR THE FORMATION OF DIALOGICAL SPEECH IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE ACCORDING TO THE CURRENT EDUCATIONAL PROGRAMS OF UKRAINE

The purpose of the article is to present the requirements for the formation of dialogic expression in children of senior preschool age according to the current educational programs of Ukraine, which are implemented in preschool education institutions and in the younger grades of special secondary education institutions.